

Kapittel 4: Gruppetilhørighet

I denne oppgaven opererer jeg med to grupper av jødiske flyktningbarn. Den ene gruppen er ”Wienerbarna”, som en felles betegnelse på barna som kom til Norge fra Wien, Østerrike. Den andre gruppen har vært en samlebetegnelse på de tsjekkiske barneflyktningene, som kom med samme transport fra Praha.

Da jeg først startet arbeidet med denne oppgaven, var mye av tankene at deres jødiske opphav var kjernen i alle utfordringer og problemer de møtte i det norske samfunn. Deres jødiske herkomst var utgangspunktet for transporten til Norge i 1938-1939 og flukten fra Norge i 1942, men siden deres opphold i Norge artet seg så ulikt for hver enkelt, har jeg etter hvert blitt nødt til også å se på andre faktorer. For å skulle sammenligne og bruke begrepet grupper, må jeg drøfte teorier som definerer grupper og gruppedannelser. Barneflyktningene i oppgaven kan gå under mange gruppedefinisjoner. De var barn, av jødisk opphav, kom fra et land som var okkupert, og kom til Norge uten foreldre eller foresatte. Det er også viktig å huske på at barna kom fra land som har sin egen kultur, språk og levesett. Disse faktorene gjør at psykologiske og sosiologiske perspektiver blir tatt med i drøftingen. Problematisering rundt kategorisering og grupper, oppstår når vi tenker at norsk kultur er noe særegent, enhetlig innad og med klare grenser mot andre kulturer. Kultur forstås da som at den er felles og særegen for en folkegruppe, og har klare grenser til andre kulturer²⁸⁵. Det er den jødiske kulturen som var problematisk for barna, hvis vi setter historien i et makroperspektiv. Det er også det jødiske som har blitt stående som en identifiseringsfaktor i norsk historie hos alle barna i begge gruppene. I dette kapittelet ønsker jeg også å belyse andre egenskaper som gruppene hadde, og om det styrket eller svekket gruppetilhørigheten. Jeg tar opp diskusjonen rundt majoritet/minoritetsbegrepet fra kapittel 3, og ser på dette i sammenheng med gruppetilhørighet.

²⁸⁵ Kjeldstadli, Knut. *Sammensatte samfunn. Innvandring og inkludering*. Oslo: Pax forlag, 2008, s. 78.

4.1 Det norske samfunns holdninger til de ulike gruppene

Nå, 70 år etter krigens utbrudd, er det lett for oss å kritisere norske myndigheter eller samfunn ut i fra handlinger, eller mangel på handlinger. Filosofen John Rawls har sagt at ved vanskelige valg bør vi tenke oss at vi ikke er i den situasjonen vi er i dag, men at vi ikke vet hvilken posisjon vi er i eller kan komme til å havne i. Vi bør stille oss bak ”uvitenhetens slør”.²⁸⁶

Historie gir den innsikten at innvandring og inkludering må forstås i forhold til typen stat og typen samfunn.²⁸⁷ I 1930-årene i Norge var usikkerheten stor, både økonomisk, politisk og sosialt.

Hva slags holdninger den norske befolkning hadde til mennesker fra Tsjekkoslovakia og Østerrike på 1930- tallet, er det første vi må spørre oss om.

Under kapittel 2.4 kan ulike debattinnlegg være en betydningsfull pekepinn over en generell usikkerhet over tsjekkere. Dette ser vi også på sentralt nivå. Innreisetilletsen for tsjekkiske personer ble kraftig innskjerpet. På den andre siden, var det antakeligvis stor sympati for tsjekkerne etter München-avtalen i 1938.²⁸⁸ Okkupasjonen av Sudeterlandet med de etterfølgende avståelser til Ungarn og Polen, betydde en sterk svekkelse av Tsjekkoslovakia. I Oslo-avisene var Tsjekkoslovakia-konflikten og diskusjonen om München-avtalen det dominerende utenriksstoffet i siste halvdel av 1938. Det dannet seg to markerte yttergrupper. En venstrefløy, der aviser som *Arbeiderbladet* og *Dagbladet* tok et klart standpunkt mot München-avtalen, og en høyrefløy, som ble utgjort av *Nationen* og *Fritt folk* som sluttet opp om den. München-avtalen foranlediget også flere offentlige møter, som gjenspeilet seg i avisene. Pressediskusjonen om denne avtalen varte med vekslende intensitet helt ut i november 1938, da den ble avløst av ”krystallnatten” den 9.november.²⁸⁹

²⁸⁶ Kjeldstadli 2008, s. 179.

²⁸⁷ Kjeldstadli 2008, s. 212.

²⁸⁸ Münchenavtalen var en traktat mellom Storbritannia, Frankrike, Tyskland og Italia, som ble undertegnet natten til 30. september 1938 i forbindelse med München-konferansen, som ble innkalt for å finne en løsning på sudeterspørsmålet. Den beordret Tsjekkoslovakia til å overgi tysktalende områder til Tyskland. Hentet fra: *Cappelen Damms store verdenshistorie*. 1. utgave, 2009.

²⁸⁹ Lund, Erik S.T. *En del Oslo-avisers reaksjon på München-avtalen 30.sept. 1938*. Hovedoppgave i historie. Universitetet i Oslo, 1962, s. 20-25.

I Østerrike forandret tilstrømningen av jøder etter 1867, radikalt bildet av en assimilert jødisk minoritet. Masseflukten av fattige østeuropeiske jøder fremkalte fremmedfiendlige og antisemittiske reaksjoner, også fordi det hang sammen med børskrakket i 1873 og den økonomiske krisen. Antisemittismen utviklet seg fra den tradisjonelle katolske antijudaismen, videre til en populistisk, akademisk og politisk antisemittisme.²⁹⁰ Den politiske opportunisten Karl Lueger sin agitasjon mot jødiske fabrikkeiere og næringslivsledere, hadde stor appell i Wien. Han var fascinert av antisemittismen som politisk våpen og brukte antisemittisme som et middel til å mobilisere middelklassens misnøye.²⁹¹ Utviklingen i Wien frem mot andre verdenskrig er et eksempel på hvordan den ”moderne” antisemittismen, til forskjell fra den tidligere antijudaismen benyttet antisemittismen til politiske formål og organiserte seg i en massebevegelse. Den ble en sentral kraft i det borgelige samfunn og la grunnlag for så mange antisemittiske stereotyper. Den religiøse motivasjonen i den tradisjonelle antijudaismen forsvant ikke som stereotyp, men ble supplert med økonomiske og sosiale komponenter.²⁹²

Antisemittismen i Øst-Europa kan verken forklares ut i fra tallet på jøder i de enkelte land, deres stilling i det økonomiske liv eller deres vilje eller uvilje til å bli integrert. I alle østeuropeiske land foregikk det en akkulturasjonsprosess i mellomkrigstiden. Jødene lærte det nasjonale språket og tilpasset seg nasjonale skikker, likevel utviklet det seg en dramatisk antisemittisme. Til tross for økt identifikasjon, ble jødene kollektivt definert som unasjonale. De ble identifisert med nabostater og etnisiteter man ønsket å avgrense seg fra, og deres nasjonale sinnelag ble dratt i tvil.²⁹³

Det er vanskelig å si om jøder fra Østerrike fikk en større anerkjennelse blant norske statsborgere enn jøder fra Tsjekkoslovakia. Ut i fra det jeg har lest, virker det ikke ut som om dette spilte noen betydningsfull rolle i forhold til barneflyktingene.

På begynnelsen av 1900-tallet, sammenlignet med de forhold som de jødiske innvandrerne fra Øst- og Sentral-Europa hadde opplevd, var Norge et trygt land. Den jødiske befolkningen ble etter hvert godt integrert i arbeidslivet. Åpen og aggressiv antisemittisme later til å ha vært en sjelden foreteelse i de første tiårene.²⁹⁴ ”*Jødebarna klarer sig godt paa skolene og*

²⁹⁰ Lorenz, i Eriksen m.fl. (red.). 2006, s. 307-311.

²⁹¹ Lorenz, i Eriksen m.fl.(red.). 2006, s. 317-318.

²⁹² Lorenz, i Eriksen m.fl. (red.). 2006, s. 322-323.

²⁹³ Einhart Lorenz og Dahl, Izabella Dahl, i Eriksen m.fl.(red.) 2006, s. 439.

²⁹⁴ Terje Emberland, i Eriksen m.fl (red.). 2006, s. 494.

kommer vel ut av det med sine kamerater”.²⁹⁵ Under kapittel 2.3 drøftet jeg antisemittiske holdninger i Norge før andre verdenskrig. Selv om dette hevdes å være et marinalt problem, finner man, med en kulminasjon i første halvdel av 1920-årene mange eksempler på antijødiske holdninger i det norske samfunnet, både blant allmennheten og fra myndighetenes side.²⁹⁶

Antisemittismen i 1920-årenes Norge kan ikke sammenlignes med antisemittismen i land som Østerrike eller Russland hva angår omfang og intensitet. Det ble ikke grunnlagt antisemittiske partier, jødefiendtlige bøker solgte ikke i masseoppslag, og de erklærte antisemittene forble i et svært lite mindretall.²⁹⁷ Jeg ønsker allikevel å problematisere dette ytterligere ved å komme med konkrete eksempler som vitner om antijødiske holdninger i samfunnet. Norske kjøpmenn mislikte jødernes og spesielt omførselshandlernes virksomhet. En nordnorsk kjøpmann uttrykte disse klagende ord i *Norges Kjøbmandsblad* i 1922: ”Der hvor disse jøder som en græshoppersverm slaar sig ned, blir det (...) magert for de andre”.²⁹⁸ Et annet tilfelle som gjør omfanget av antisemittiske fordommer tydelige, er schächtingsaken. Krav om forbud mot schächtung, den religiøse slaktemåte, kom flere ganger før stortinget i 1929, vedtok en lov mot schächtung med 88 mot 21 stemmer.²⁹⁹

Under kapittel 2 har vi lest at det norske samfunn ikke ville ha noe ”jødeproblem” eller en ”jødeinvasjon”. Hva forteller det egentlig oss? Bruken av ordet *jøde* foran de omtalte ordene, viser vel nettopp at den jødiske befolkningen ikke var så godt akseptert og integrert? Dette fører meg videre inn på minoritetstenkningen.

4.2 Minoritet og gruppementalitet

Under kapittel 3, diskuteres det generelle forholdet mellom majoritet/minoritet. Her settes mentalitetsteorier inn i en gruppesammenheng. Hvordan var forholdet mellom minoritetene innad i gruppen?

²⁹⁵ Samuel Josef Feinberg i et intervju i 1911, sitert av Emberland, i Eriksen m.fl. (red.) 2006, s. 494.

²⁹⁶ Emberland, i Eriksen (red.) 2006, s. 401.

²⁹⁷ Simonsen 2009, s. 108.

²⁹⁸ *Norges Kjøbmandsblad*, nr. 24, 1922, hentet fra Einhart Lorenz. ””Vi har ikke invitert jødene hit til landet”- norske syn på jødene i et langtidsperspektiv”, i Øyvind Kopperud (red.). *Forestillinger om jøder. Bilder av ”den andre” i norsk offentlighet*. Oslo: Unipub, 2010, s. IP.

²⁹⁹ Lorenz i Kopperud (red.), 2010, s. IP.

Psykiater Leo Eitinger tar for seg en interessant psykologisk synsvinkel, der han diskuterer hva det vil si å være medlem av en minoritet. Et møte mellom et flertall og et mindretall vil avsløre motsetninger og føre til utrygghet. Mennesker som kjenner hverandre vet hvordan de skal oppføre seg og hvordan andre vil reagere på deres atferd og uttalelser. Minoritetsbefolkningen derimot, mangler denne vesentlige kunnskapen som er en viktig faktor til deres utrygghet. Majoriteten har ”alltid rett”, fordi de er i flertall, men er usikre på hvordan minoriteten tenker og handler. Det er nettopp denne usikkerheten som kan oppleves som en frustrasjon hos majoriteten, som igjen kan forandres til hat og aggressive følelser overfor andre³⁰⁰. Eitinger belyser at mennesker som kjenner hverandre vet hvordan de skal oppføre seg. De jødiske flyktningbarna måtte lære hverandre å kjenne, og ikke minst, lære hva slags syn det norske samfunn hadde på jøder. Mange måtte til og med lære hva det ville si å være jødisk. Barna som bodde hos kristne pleieførelde fikk kanskje et bedre majoritetsperspektiv, enn det minoritetsperspektivet barnehjemsbarna fikk.

Sydebukkreaksjonen setter Eitinger som den alvorligste mekanisme i forhold til den negative holdningen mot minoriteter. Har man også latente fordommer, kan de begrunnes med at alle minoritetsmedlemmer har dårlige egenskaper og derfor er nok en grunn for å hate dem. Forklaringen på sydebukkens farlige reaksjon ligger i næringen av sterke følelsesmessige krefter som igjen kan føre til de mest ekstreme handlinger. Hvem som helst kan benytte en minoritet som sydebukk, og den jødiske minoritet har nesten overalt vært ”for hånden”³⁰¹.

Utfordringene jeg møter i oppgaven når jeg skal drøfte en etnisk gruppe, er hvordan og i hvilket perspektiv jeg ønsker å definere gruppen. Det vil variere hvor man setter grensen mellom den etniske gruppen og omverdenen. For at man skal kunne snakke om en etnisk gruppe, må medlemmene definere seg som annerledes i forhold til storsamfunnet, eller bli definert annerledes av samfunnet. Dette gjelder blant annet kulturelle egenskaper som for eksempel språk, religion, opphav og imaginerte egenskaper. Det er også viktig å merke seg at gruppen kan stå i ulikt forhold til samfunnet den er en del av.³⁰² Sosiologisk sett er det interessant å se på etnisk identitet mellom to ytterpunkt. På den ene siden ut i fra et essensialistisk syn som ser på gruppen som en samling av individer som er bundet sammen av uforanderlige naturgitte

³⁰⁰ Leo Eitinger. *Mennesker blant mennesker*. Oslo: J.W. Cappelens forlag A.S, 1985, s. 136-137.

³⁰¹ Eitinger 1985, s. 139-140.

³⁰² Gjernes, Marta. *Jødar i Kristiania: Dei fyrste innvandarane si geografiske og sosioøkonomiske plassering i samfunnet frå 1851 til 1942*. Hovedoppgave i historie. Universitetet i Oslo, 2002, s. 4-5.

egenskaper som opphav, religion og historie. Etnisiteten blir da definert gjennom disse egenskapene. På den andre siden, et konstruktivistisk syn, der man ser på etnisitet som en forandelig identitet som medlemmene velger ut i fra handlingssituasjoner. Sosialantropologen Fredrik Barth har en tese om at det er ønsket om å opprettholde grensene mellom grupper og ikke selve det kulturelle innholdet som skiller gruppene fra hverandre. Selv om individene i en gruppe fjerner seg fra egenskapene som i følge essensialistene binder dem sammen, kan de fortsette å eksistere som en gruppe dersom det finnes vilje til å opprettholde grensene mot andre grupper.³⁰³ Historisk sett har vi lagt vekt på det *jødiske* blant begge gruppene med barn jeg skriver om. Forklaringen ligger nok i jødeforfølgelsen før og under den andre verdenskrig, og at dette var årsaken til at de måtte komme seg ut av hjemlandet. De medvirkende årsakene er mer individuelt fra barn til barn. Selv om flere av barna ikke er eller var praktiserende jøder, vil det jødiske alltid stå som den mest sentrale faktoren.

Kulturell nærhet eller avstand er ikke en fast størrelse som kan måles med et mål. Det avgjørende er hvordan ulikheter oppfattes og den betydningen de blir tilskrevet.³⁰⁴ Felles for barneflyktingene jeg skriver om er at de alle kom fra et annet land med et annet språk. Spørsmålet er om det jødiske skapte nærhet eller avstand. På barnehjemmet ble det jødiske vektlagt, og det ble en identitetsfaktor på barnehjemmet. Hos barna fra Tsjekkoslovakia som var plassert rundt om i landet hos fosterforeldre, ble dette i mer eller mindre grad ubetydelig, da de fleste foreldrene var kristne. Allikevel ser vi at det i samfunnet ble tilskrevet en større betydning. Siden barna var såpass unge da de kom til Norge, er det uvisst hvor sterk deres jødiske bevissthet var, men det ble og har blitt noe som har vært med på å forme og å definere identiteten til barna.

Identitet er et omfattende ord, fordi det innebærer en rekke objektive og subjektive oppfatninger og synspunkter. Marta Gjernes skriver i sin hovedoppgave i historie som omhandler den første jødiske innvandringen til Kristiania, at etnisk identitet er først interessant i møte mellom minoriteten og majoritetssamfunnet. En dominerende retning innenfor etnisitetsforskningen har vært å studere etniske minoriteter i samspill med majoritetssamfunnet ut i fra assimilasjonsmodellen. En slik evolusjonær måte å forstå samfunnsprosesser på har røtter tilbake til opplysningstiden sin fornuftstenking. I følge denne modellen ville den etniske identifisering og de etniske ulikhetene forsvinne sammen med moderniseringen av samfunnet.

³⁰³ Gjernes 2002, s. 5-6.

³⁰⁴ Kjeldstadli 2008, s. 80.

De moderne individene vil søke sammen på et annet og mer rasjonelt grunnlag. Sosiologen Milton M. Gordon presenterte i 1964 sin assimilasjonsmodell. Han deler assimilasjonsprosessen inn i syv stadium. Hvilket stadium i assimilasjonsprosessen den etniske minoriteten er på, blir et mål for graden av assimilasjon. I møte med majoritetssamfunnet vil minoritetsgruppa gå gjennom de ulike stadiene og enten vil det utvikle seg et nytt samfunn gjennom gjensidig tilpasning, eller går det fullstendig opp i majoritetssamfunnet. Denne modelltenkningen møtte kritikk etter hvert som samfunnet så at etnisitet fremdeles var en viktig identitetsfaktor i det moderne samfunn. På tross av at den etniske gruppen var likestilt med majoriteten og var integrert i majoritetssamfunnet, søkte mange individ likevel etter sin etniske identitet³⁰⁵.

Jødene var ikke likestilt med resten av den norske befolkning under den andre verdenskrig, det er allment kjent. Gjernes drøfter en ny kunnskap og teori som Yinger kommer med.³⁰⁶ Til forskjell fra Gordon, ser ikke Yinger på assimilasjon som en nødvendig prosess. Han ser riktignok, som Gordon gjør, på assimilasjon som en variabel og ikke som en egenskap, men fokuserer på det motsatte av assimilasjon, dissimilasjon. Han mener denne prosessen kan skje på tross av, eller kanskje nettopp på grunn av assimilasjonskrefter. Yinger legger vekt på at ulike variabler virker sammen og gjør at etniske grupper blir mer like eller ulike hverandre. Han deler assimilasjonsprosessen inn i: Integrasjon, akkulturasjon, identifikasjon og amalgamasjon. Akkulturasjon er prosessen som skjer når to eller flere grupper kommer i kontakt med hverandre og blir mer kulturelt like. Integrasjon refererer til den strukturelle assimilasjonen av personer fra ulike grupper til feller interaksjon. Identifikasjon er det psykologiske eller følelsesmessige aspektet ved assimilasjon. Hvordan definerer individet seg selv? Den siste prosessen er amalgamasjon. Grupper er amalgamerte når det ikke lenger finnes noe ytre, synlige biologiske forskjeller mellom dem.

Hvordan kan vi knytte assimilasjonsvariablene opp mot de jødiske flyktningbarna? Jeg har valgt å drøfte identifikasjon i forhold til hvordan Norge så på jødiske flyktninger og hva som forener eller ikke forener barna som en gruppe.

³⁰⁵ Gjernes 2002, s. 9-10.

³⁰⁶ Gjernes 2002, s. 10-11.

Ingrid Lomfors skriver om de tre egenskapene hun mener forener menneskene i flyktninggruppen i Sverige; De var barn fra ”Hitlertyskland”,³⁰⁷ de kom som mindreårige flyktninger til Sverige og de var jøder. Er dette nok til å se på flyktningbarna som en del av en jødisk gruppetilhørighet? En person kan selv oppleve å ha en jødisk identitet uten å forholde seg aktivt til andre jøder. Det er i midlertidig først når personen kjenner samhørighet med det jødiske kollektivet at identiteten aktiveres og en kan føle jødisk gruppetilhørighet³⁰⁸.

Både barna fra Wien, Østerrike og barna fra Tsjekkoslovakia hadde ulike erfaringer i forhold til det å være jødisk før ankomsten til Norge. I kvantitativ mening hadde de som levde sammen med andre jødiske flyktninger best forutsetning for å opprettholde de jødiske tradisjonene. Det vil da si at de flyktningbarna som ikke hadde noe utpreget sterkt forhold til jødisk religion og tradisjon, fikk det i form av et jødisk kollektiv.³⁰⁹ Det at de fleste i gruppen var ti år og yngre, er også avgjørende i forhold til egen bevissthet rundt sin jødiske oppdragelse. Barn påvirkes lett av miljøet rundt. De fleste barna oppholdt seg kun i Norge over en tre til fire års periode.

Jeg antar, slik som Lomfors, at skal man forsøke å finne svar på en slags jødisk identitet, må vi spørre barna hvordan deres forhold til den jødiske arv var etter krigen.³¹⁰ Tanker om forpliktelse og identitet i etterkant av krigen vil bli drøftet under kapittel 5.

4.3 Generaliseringstendenser og tilpasningsproblemer

Misunnelsesteorien er et psykologisk forklaringsforsøk som Eitinger skriver om i forhold til antisemittismen. Det påstås at mange har misunt jødernes rikdom, høyere intelligens og ledende stillinger spesielt i den økonomiske verdenen. Dette er noe det ikke finnes klare bevis på, men det må erkjennes at det blant jøder eksisterer en ”sosial arv”. Tradisjonen har gått ut på at man setter stor pris på teoretiske kunnskaper, og på å beskjeftige seg med bøker og lærdom³¹¹. Denne intellektuelle arven ble drøftet i studentmiljøene blant annet i det konservative studentbladet

³⁰⁷ Lomfors bruker ordet ”Hitlertyskland” som en samlebetegnelse over alle land som ble okkupert av nazistene under den andre verdenskrig”

³⁰⁸ Lomfors 1996, s. 194-195.

³⁰⁹ Lomfors 1996, s. 194.

³¹⁰ Lomfors 1996, s. 194.

³¹¹ Eitinger 1985, s. 141.

Minerva. Bladet hadde tatt avstand fra jødeforfølgelsene i Tyskland, men skrev en artikkel i 1939 som omhandlet jødisk intelligensspørsmål under tittelen ”På vakt for våre egne interesser”, at intellektuelle flyktninger ikke måtte stilles i særklasse:

Vi er lykkelig fri for noe jødeproblem i Norge. Vi har ingen følelse av at de jøder som bor i vårt land, tilhører noen annen rase enn oss. Men vi har lært av det som foregår rundt oss i denne tid at slikt et problem kan oppstå. Det er ingen grunn til å komme inn på hvorfor det oppstår, men vi må gardere oss for følgene.

312

Det at unge studenter ønsker å gardere seg for ”jødeproblemet” viser i klartekst det ønsket om at jødene som rase må tilpasse seg den norske befolknings interesser. Ikke utmerke seg, med andre ord.

Hva var virkeligheten for de jødiske barneflyktningene? Ved blant annet å ha gått igjennom materiale fra Centralpasskontorets journaler ved Riksarkivet i Oslo,³¹³ ser jeg at mange av flyktningbarna flyttet ofte på seg. Berthold Grünfeld var et av barna som kom fra Tsjekkoslovakia høsten 1939. Han forteller at årene i Norge var preget av mye flytting og stor uforutsigbarhet. Han bodde først hos en familie i Trondheim, men familien følte seg truet av et aktivt nazistisk miljø. Han ble derfor flyttet til det jødiske barnehjemmet i 1942.³¹⁴ Omplussing i et nytt miljø og å forholde seg til et nytt språk og en ny kultur, påvirket nok skolegangen og miljøet rundt. Den jødiske gruppetilhørigheten blir noe skremmende, i form av spørsmål som: ”Er jeg den skyldige?”, ”er det noe galt med meg?”, og på nytt blir tilværelsen preget av uforutsigbarhet. Ved å flytte til barnehjemmet flere år senere enn resten av ”barnegruppen”, gjorde han annerledes, en minoritet i en allerede eksisterende liten minoritetsgruppe.

Majoriteten av de flyktningbarna som kom til Sverige, kom fra urbane middelklassemiljøer. Foreldrene jobbet med handel og var ofte høyt utdannet. Utdanning og kulturelle kunnskaper ble verdsatt og i dette var det forventninger om at barna skulle lese videre. Dette er ikke unikt for de barna som ble sendt til Sverige, men generelt for alle barn fra Nazityskland³¹⁵. Lomfors forteller om flere tilfeller hos de svenske flyktningbarna, der skolegangen var mangelfull eller fraværende på grunn av flukt og usikkerhet. Det er mye

³¹² Mendelsohn, bind 1, 1987, s. 645-646.

³¹³ Riksarkivet i Oslo, Centralpasskontorets journal nr.0328. Jøder/statistikkbøker 1938-1945. 1A0446/3.

³¹⁴ Waal 1991, s. 178-179.

³¹⁵ Lomfors 1996, s. 198-199.

bitterhet flere av barneflyktningene sitter med på grunn av dette, nettopp fordi det var et relativt høyt antall som kom fra familier med lang utdannelsestradisjon.³¹⁶

Dette vil jeg anta også kunne svekke deres jødiske gruppeidentitet, nettopp fordi denne ”teoretiske kunnskapsarven” for mange ble fraværende.

Tendensen til å påstå at noen dårlige egenskaper man har kunnet påvise hos en jøde er karakteristisk for alle andre jøder, har vært meget fremherskende gjennom tidene. Grunnmønsteret ved vrangideer er alltid det samme, men det er overflatefenomenene som er forskjellige avhengig av ytre forhold. Antisemittisme og rasefordommer er tydelige eksempler på dette. Eitinger mener at løsningen på dette ikke ligger i å få jødene til å forandre seg, men i forandring av folks innstillinger.³¹⁷ Ruth Maier, skildrer godt ved hjelp av brev og dagboknotater hvordan livet i Norge artet seg.³¹⁸ Generaliseringen hun møter og følelsen av en stigmatisering, beskriver hun godt:

Jeg tror at hele Lillestrøm allerede kjenner meg. I hvert fall glør alle på meg når jeg går over gaten. De ser på meg som et fabeldyr og det irriterer meg veldig³¹⁹.

Nordmennene (de jeg har blitt kjent med) er alle innstilt på å ha det bedagelig og koselig. Når det kommer noen på besøk (eller selskap), da skulle du ha sett....levende lys på bordet og finklærne på. Det er alltid god stemning når nordmenn kommer sammen. Ja, da ler de og synger.....osv. Ikke sånn som.....ja, som den bestemte, intellektuelle tonen i et jødisk selskap. Jeg mener opphissede debatter og høyrøstet tale. Nei....her er det mye mer.....om du vil...harmløst, når de snakker og ler sammen. Men du, bak denne ”harmløsheten ligger det noe dypere enn du tror....Nå, i det lange løp kan jeg likevel ikke fordra denne bedårende ”kosen” .³²⁰

Ved en omplanting til et fremmed miljø blir problemer individer møter løst fra detaljhandling til detaljhandling. Mer alvorlig er utryggheten overfor de mennesker man møter og de sosiale situasjonene man blir stilt overfor. For å tilpasse seg nye grupper må man i begynnelsen

³¹⁶ Lomfors 1996, s. 177.

³¹⁷ Eitinger 1985, s. 130-131.

³¹⁸ *Ruth Maiers dagbok* 2007, s. 8 og 137.

³¹⁹ *Ruth Maiers dagbok* 2007, s. 148.

³²⁰ *Ruth Maiers dagbok* 2007, s. 165.

improvisere og senere lære seg nye roller. Det verste er at disse menneskene aldri vet hvordan de nye enkeltindividene kommer til å reagere på improvisasjonen.³²¹ Alle problemer som adoptivbarn kan ha i den første tiden, er problemer en oppmerksom familie vil kunne løse. Så lenge et utenlandsk barn var et sjeldent fenomen i samfunnet, vil både lærer og andre viktige personer rundt barnet bli behandlet ”normalt”. Barnet kan bli akseptert på grunn av støttende foreldre og til og med virke interessant i kameratkretsen. Det er imidlertid viktig å understreke at identitetskonflikten senere i livet er helt avhengig av den holdning disse menneskene kommer til å møte i samfunnet.³²² Studiene Lomfors har gjort, viser at de flyktningbarna som bodde på barnehjem ble mindre isolerte enn barn i familier. På barnehjemmene fantes det mange barn fra samme bakgrunn og land, og disse utviklet en nærhet til hverandre.³²³

Nesten alle innvandrere konfronteres med språkproblemer. Mennesker må lære ett nytt språk for å bli forstått i sine nye omgivelser. Er man først nødt til å snakke ett nytt språk i et fremmed land, er det først og fremst denne evnen til å finne det helt presise uttrykk som blir rammet. For voksnes selvfølelse er det vesentlig å finne et dekkende uttrykk for en gjenstand eller et begrep for å forhindre en ”ubehagsfølelse”. Behovet for å finne den dekkende betegnelsen har å gjøre med vårt ”overjeg”. Dette er fordi oppdragelsen i og utenfor hjemmet alltid har lagt stor vekt på det. Barn er i en heldigere situasjon, da de ikke er så sterkt bundet av kontrollen i denne ”overjeg- funksjonen”, de vil derfor mye lettere bruke mer ”tilfeldige” uttrykk.³²⁴ Det Ruth Maier sier i dette sitatet, uttrykker språkproblemet hun blir konfrontert med som et uttrykk for en identitetskonflikt:

Norsken min? Jeg snakker norsk cirka litt bedre enn tsjekkisk nå og forstår allerede ganske godt når man snakker til meg som til en idiot...altså i langsom film...Min fremtid svever i en tåke. Kanskje kommer jeg til å gå på skole her og ta artium, selv om jeg absolutt ikke kan forestille meg det. Her i Norge fins det (på toppen av det hele) to språk og jeg må kunne begge to.³²⁵

³²¹ Eitinger, Leo. *Flyktingene i Norge. Isolasjon og tilpasningsproblemer*. Oslo: Det norske studentersamfund og Norsk studentsamband, 1959, s. 7.

³²² Eitinger 1981, s. 132.

³²³ Lomfors 1996, s. 131-132.

³²⁴ Eitinger 1981, s. 46-47.

³²⁵ *Ruth Maiers dagbok* 2007, s. 143.

Flyktningbarna jeg har snakket med sier at de lærte norsk veldig raskt. Siegmund Korn nevner at tysk etter hvert ikke ble snakket på barnehjemmet, noe som heller ikke falt seg naturlig. Felles språk med de andre barna var ikke noe som var eller ble en identitetsfaktor for gruppen.³²⁶

4.4 Gruppens betydning og utgangspunkt

Wienerbarna/tsjekkiske barna

Wienerbarna kom i en samlet gruppe. Alle kom fra jødiske familier i Wien og de ble ivaretatt som en gruppe under hele oppholdet, med unntak av en midlertidig plassering før barnehjemmet stod klart. Det var deres hjemland og deres jødiske opphav som ble limet i denne gruppen. Det å vite at andre, jevnaldrende er i samme situasjon, kan gjøre uvissheten lettere å bære. Dessuten snakket de samme språk. To av barna som bodde på barnehjemmet var brødre, noe som igjen var en faktor som styrket samholdet.

De tsjekkiske barna som ble plassert hos pleieforeldre rundt om i landet,³²⁷ er en gruppe som har blitt konstruert, ofte under navnet ”Nansenbarna”. Felles for barna var at de kom fra Tsjekkoslovakia/Sudettyskland, og de var med på transporten til Norge i regi av Nansenhjelpen. Deres jødiske opphav lå til grunn for at de ble plukket ut, men som vi ser ut i fra kap.3, var det flere som ikke følte noe spesiell tilknytning til det jødiske.

Ingrid Lomfors skriver om en distinksjon mellom plassering i et fosterhjem kontra et barnehjem. Hun har analysert brev og dokumentasjoner om jødiske barneflyktninger i Sverige sine sosiale livsvilkår under krigen. Her kommer det frem at flyktningbarn plassert i familier generelt var mer utsatte for en vilkårlig behandling enn barna på barnehjem. Resultatene hun fremlegger viser at barn som bodde i familier flyttet oftere, og skolegangen ble derfor dårligere enn barn på barnehjem. De hadde de også vanskeligere med å beholde sitt morsmål, sin religion og kultur, samt kontakten med slektninger i hjemlandet.³²⁸ Dette er også tilfellet for flere av de tsjekkiske barneflyktningene som kom til Norge.³²⁹

En kan allikevel ikke trekke slutninger om at det var bedre for barna i et barnehjem selv

³²⁶ Intervju med Siegmund Korn. Oslo, 2.september 2010.

³²⁷ Noen få av barna ble etter hvert plassert på det jødiske barnehjemmet.

³²⁸ Lomfors 1996, s. 266-267.

³²⁹ Drøftet ut i fra intervju og personlige skildringer under kap. 3

om de hadde de samme levevilkårene. Barnas psykiske tilstand var helt avhengig av alder, kjønn, personlighet og kulturelle bakgrunn. Utfordringer i arbeidet med barneflyktninger under den andre verdenskrig, sett ut i fra et pedagogisk terapeutisk perspektiv, er hvilke erfaringer barna hadde med NS-regimet, forfølgelse og vold fra hjemlandet. Dette har hatt stor betydning for integrasjonen i samfunnet. Det kommer også frem at barn fra ortodokse jødiske hjem klarte flyktingtilværelsen bedre enn barn fra sekulariserte hjem.³³⁰ Dette kan kanskje ha noe å gjøre med at den jødiske bevisstheten allerede lå hardt forankret i barnas identitet.

4.5 Sammenfatning

Oppgavens problemstilling er barneflyktingenes forhold til sitt jødiske opphav. Ut i fra et objektivt syn har det også preget gruppetilhørigheten og mentaliteten de årene barna oppholdt seg i Norge. Allikevel må vi huske på at gruppetilhørighet er først og fremst noe hvert individ må identifisere seg med. De jødiske barneflyktingene er eller var ikke en homogen gruppe. Det jødiske var årsaken til at de kom til Norge, men norske hjelpeorganisasjoner sine kontakter utenfor landets grenser, var en medvirkende årsak til at akkurat de barna ble valgt ut. Hvem har definert gruppene? De norske myndigheter har definert barna ut i fra sin jødiske herkomst og deres alder. Det norske samfunn, være seg alt i fra pleieforeldre, nærmiljø, den jødiske menighet til politikere, har alle bidratt til at hvert enkelt av barna, har måtte identifisere seg med det å være født jødisk. Det er også viktig å merke seg at denne definisjonen hadde de også opplevd hjemme, bare mye mer negativ. Det er derfor vanskelig å anslå hvilke følelser, tanker og reaksjoner barna hadde på det jødiske opphavet sitt i tilknytning til det norske samfunnet.

Har hjelpeorganisasjonene hatt mye å si for gruppementaliteten? Hjelpeorganisasjonen Wienerbarnas venner, ledet av den jødiske menigheten i Oslo, fokuserte, styrket og opprettholdt den jødiske egenskapen hos barna som bodde på det *jødiske* barnehjemmet. Hos Nansenhjelpen lå fokuset på å skaffe barna trygge omsorgspersoner og disse var stort sett fra kristne hjem rundt om i landet. Blant de tsjekkiske barneflyktingene fantes det flere søskenpar. Ut i fra litteratur jeg har lest, bodde søsknene sammen eller hadde hyppig kontakt under oppholdet. Hvordan

³³⁰ Hansen-Schaberg 1998, spalte 84-86.

forholdet var i mellom søsknene er utenfor oppgavens tema, og er derfor ikke belyst. Alle barna, med unntak av Edgar Brichta,³³¹ var kun i Norge over en periode på tre til fire år. Det er derfor vanskelig å fastslå hvor godt de som personer eller gruppe ble integrert i det norske samfunn i denne perioden. Flere av barna vendte tilbake til Norge fra Sverige i 1945 etter å ha opphold seg der i nesten tre år, og etterkrigstiden har nok også vært med på å forme deres forhold til Norge og jødisk kultur og religion. Hvor godt hvert enkelt barn ble integrert er vanskelig å si generelt, også fordi oppholdet i Norge var såpass kort. Vi kan heller fastslå at de ble inkludert, mye ved hjelp av trygge omsorgspersoner og hjelpeorganisasjoner som var i kontakt med dem under hele oppholdet. For barna på barnehjemmet lå tryggheten i faste omsorgspersoner og en inkluderende jødisk menighet.

³³¹ Se kap. 3.